

УДК 332.012.2;024;025.12

МОНІТОРИНГ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПРИ ФОРМУВАННІ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МАРИНА ПАШКЕВИЧ,*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства
Національного гірничого університету, м. Дніпропетровськ*

У статті розглянуто проблему регулювання розвитку регіонів, одним із ключових аспектів якої є здійснення моніторингу трансформаційних процесів. Для її розв'язання автором запропоновано нові класифікаційні ознаки розвитку, на основі яких стає можливим управляти регіональними змінами з урахуванням принципів самоорганізації та динамічності розвитку систем та аналізувати їх.

Ключові слова: регіональна економіка, розвиток, трансформаційні процеси, регулювання.

Постановка проблеми. Налагодження механізмів регіонального регулювання на принципах інноваційного розвитку для реалізації цілей покращення економічного стану, екологічного фону, підвищення соціальних стандартів території є актуальною проблемою для України. Її розв'язання ускладнюється надзвичайно високою динамічністю внутрішніх та зовнішніх процесів, відсутністю новітніх підходів до виявлення та моніторингу вірогідних загроз і ризиків і, водночас, оцінки та використання додаткових можливостей розвитку. Зазначене можна проілюструвати на прикладі. Приблизно 35 % території України порушено внаслідок гірничих робіт із видобутку вугілля, руди та інших корисних копалин [9, с. 23]. Свого часу не був здійснений моніторинг ризиків негативних трансформацій на цих територіях, що сьогодні обумовлює їх депресивний економічний стан та незворотність деяких процесів. Водночас сьогодні існують проекти зі скорочення та згортання видобувної промисловості за рахунок інтенсифікації інтелектуально місткого виробництва, інноваційного розвитку підприємств добувної промисловості [2, с. 19]. Такий підхід дозволить покращити екологічний баланс депресивних гірничих регіонів, зокрема скоротити викиди CO₂ в атмосферу гірничодобувними підприємствами. При цьому, однак, необхідний моніторинг й аналіз трансформаційних процесів, що раціоналізує відповідні дії регіональної та центральної влади.

Огляд і аналіз публікацій, у яких започатковано дослідження проблеми. Регіональні трансформаційні процеси вивчає ряд вітчизняних науковців. Так, із точки зору системного підходу динамічні зміни, що відбуваються на різних рівнях економічних систем, досліджено в роботі Г. Сазонової [3, с. 115-118]. Питання оцінки змін у розвитку продуктивних сил регіональної економіки, розробки механізмів дотримання регіональної соціально-економічної рівноваги, визначення видів регіонів згідно з рівнем сталого розвитку, моніторингу ефективності

трансформаційних процесів розглядаються в роботі Т. Пепа [4, с. 115-118]. Ґрунтовний аналіз змісту понять, що відносяться до трансформаційних процесів, проведено О. Сотулою. Автор наводить деякі критерії та індикатори, за якими можливо здійснювати моніторинг та визначати точку переходу трансформаційних процесів у країні та її регіонах до завершальної стадії. Серед них відновлення ВВП, високий рівень людського капіталу, розвиток майнових прав та приватної власності тощо [5, с. 18]. Аспекти фінансового забезпечення трансформаційних процесів досліджувалися В. Базилевичем [6]. Широкий спектр моделей трансформаційних процесів наводить С. Мочерний [7], європейський вектор змін аналізує В. Папп [8], типізацію перехідних економічних процесів, які за сутністю близькі до трансформаційних, зроблено О. Євтушенко [9].

Подальшим кроком, на нашу думку, є розробка інструментарію для врахування й передбачення особливостей регіональних трансформаційних процесів під час формування економічної політики та механізмів регулювання регіонального розвитку. Зокрема, у регіональній політиці розвитку не враховуються важливі аспекти самоорганізації в регіональній системі. Унаслідок цього дуже часто регулювальні механізми впроваджуються із запізненням або не відповідають тим трансформаціям, які вже розпочалися, але не потрапили до уваги владних органів. Це відбувається через відсутність теоретичного обґрунтування типів регіонального розвитку згідно з новітніми підходами, що обмежує здійснення моніторингу трансформаційних процесів та знижує ефективність регулювальних механізмів.

Метою статті є вдосконалення існуючих теоретико-методичних підходів до моніторингу трансформаційних процесів регіонального розвитку. Зокрема, ми плануємо розглянути процес формування регулюючих механізмів шляхом уведення нових класифікаційних ознак розвитку. На відміну від існуючої типізації видів розвитку, нові класифікаційні

№ 4 (118) липень-серпень 2012 р.

ознаки мають урахувати принципи самоорганізації та динамічності розвитку систем у цілому. Це дозволить більш ефективно, комплексно та оперативно виявляти вірогідні загрози та можливості трансформаційних процесів, що відбуваються в регіоні.

Об'єктом дослідження є процес формування економічної політики регіону та розробки регулюючих механізмів його розвитку.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасних динамічних трансформацій для ефективного ре-

гулювання регіонального розвитку важливо розрізняти генезис змін. За генезисом доцільно виокремити розвиток, який був спричинений незворотними процесами самоорганізації в регіоні, розвиток, який відбувається внаслідок штучного впливу, а також змішаний тип розвитку (рис. 1). Іншої думки дотримується Є. М. Борщук [10, с. 21], який доводить, що самоорганізація є складовою поняття "розвиток", вона сама по собі не відображає його повною мірою внаслідок існування ще й організуючих дій зовнішнього середовища.

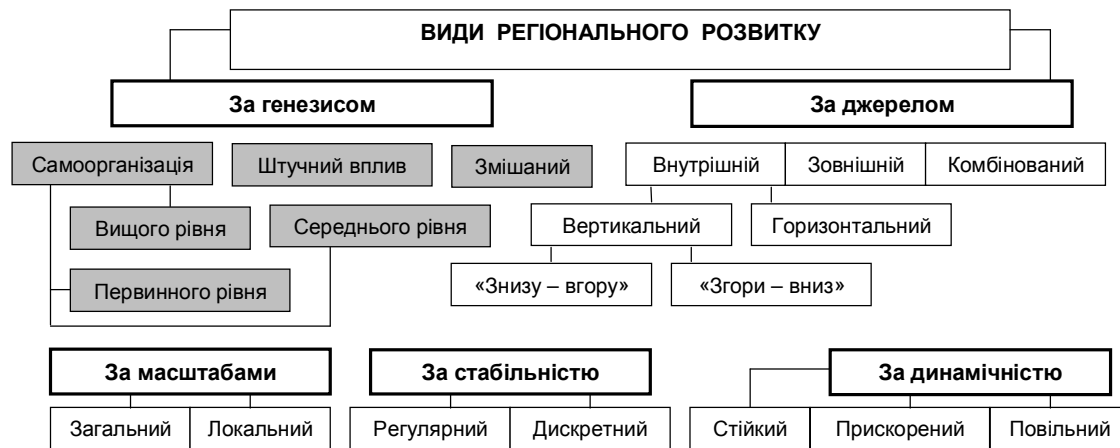

Рис. 1. Класифікація видів регіонального розвитку.

Практика показує, що навіть при достатньо високому рівні керованості та контролю в регіональній системі виникають зміни та новоутворення, формуються новації, які були не передбачені раніше органами регіональної влади. І дуже часто механізми регулювання регіонального розвитку розробляються після початку трансформаційних процесів з метою упорядкування змін, що вже відбуваються в елементах або структурних зв'язках між ними в регіональній системі. Тобто на початковому етапі в дію вступають природні важелі, які спричиняють розвиток у формі самоорганізації, після чого завдання керівних органів влади - підтримати або стримати цей розвиток згідно з критеріями сталості всього регіонального комплексу.

Самоорганізація як внутрішня ініціація змін може виникнути в регіоні на первинному, середньому та вищому рівні. Під первинним рівнем самоорганізації, яка спричиняє регіональний розвиток, будемо розуміти зміни, які відбуваються в кожному окремому індивіді; під середнім - трансформації в групах індивідів, об'єднаних між собою неформальними та формальними зв'язками у вигляді тимчасових колективів, родинних стосунків, підприємств та організацій тощо; під вищим - трансформації в суспільних інститутах, що впливають на всі елементи регіональної системи. Отже, будь-який розвиток у регіоні, який відбувся без запровадження спеціальних регулюючих механізмів, можна віднести до самоорганізації.

Навпаки, трансформації, що виникають унаслідок реалізації раніше обґрунтованої політики, механізмів та програми дій, відносять до розвитку, генезисом якого є штучний вплив регулюючих органів.

Одинична трансформація в регіональній економіці може бути віднесена до змішаного типу розвитку за ознакою генезису, якщо частково буде викликана

причинами самоорганізації, а частково - штучним впливом. Якщо розглядати трансформації в сукупності, то регіональний розвиток змішаного типу буде характеризуватися наявністю процесів самоорганізації та процесів, що виникли через штучний регулюючий вплив.

Завданнями економічної політики регіонального розвитку, яка ґрунтується на розподілі типів розвитку за ознакою генезису, є забезпечення оптимального співвідношення процесів самоорганізації та процесів, що трансформуються під штучним впливом, для досягнення поставленої мети; недопущення конфлікту векторів самоорганізації та штучного розвитку; налагодження механізмів моніторингу та відстеження параметрів процесів самоорганізації для своєчасного реагування на загрози для сталості функціонування регіону та використання наявних можливостей.

Більш обґрунтовано дозволяє підійти до прийняття рішень щодо розробки та застосування механізмів регулювання регіонального розвитку класифікаційна ознака "за джерелом розвитку". Джерело розвитку може бути внутрішнє по відношенню до регіону та зовнішнє. Фактично регіональний розвиток має комбінований характер, оскільки фактори, які його спричиняють, знаходяться водночас у межах регіональної системи та поза ними. Внутрішній розвиток може розповсюджуватися вертикально - "знизу - вгору" та "згори - вниз", а також горизонтально. По відношенню до зовнішнього середовища регіон може бути "приймачем" змін або їх "ініціатором".

На основі цих класифікаційних ознак можна встановити відмінності між регіонами щодо ступеня їх залежності від зовнішніх або внутрішніх факторів [11]. Така класифікація регіонального розвитку дозволяє

регулювати параметричні поля чинників залежно від "глибини", на яку повинні проникнути запроваджені зміни у вертикальному розрізі, або "широти", яку вони повинні охопити в горизонтальному розрізі. "Глибину" вертикального регіонального розрізу складають первинний, середній та вищий рівень, описані під час пояснення виду розвитку, генезисом якого є самоорганізація. Під "широтою" горизонтального регіонального розвитку доцільно розуміти кількість структурних сегментів певної сфери згідно з обраною для аналізу ознакою, які знаходяться на одному рівні вертикалі та на які однаково спрямований регулюючий вплив. Наприклад, регіональна політика розвитку в промислових регіонах повинна мати достатньо сильний регулюючий вплив, щоб трансформації пройшли кризь усю вертикаль - від інституційної сфери через сектор підприємств до кожного окремого індивіда. У регіонах, де сектор підприємств недостатньо розвинутий, механізми повинні мати більш м'який вплив соціального характеру, оскільки частіше вони будуть прямо торкатися мешканців території. Глибина вертикального розвитку в таких регіонах відрізняється. Аналогічно відрізнятимуться широта та механізми горизонтального розвитку, наприклад, у регіонах, де спостерігаються всі вікові групи населення, та в так званих "старіючих" регіонах, де більшу частку населення складають люди передпенсійного та пенсійного віку. Такий підхід дозволяє врахувати відмінності регіонів за вертикаллю та горизонталлю розвитку з метою формування найефективнішої політики та механізмів реформування їх соціально-економічного укладу.

Доповнити оцінку відмінностей трансформаційних процесів у регіонах дозволить аналіз масштабів (загальний, локальний), стабільності (регулярний, дискретний), динамічності (стійкий, прискорений, повільний) та змісту (кількісний, якісний) розвитку [10]. На наш погляд, така класифікація набуває особливої актуальності під час здійснення соціальних, економічних та екологічних реформ. Загальний розвиток, який передбачає повсюдні зміни для території всієї держави, забезпечується механізмами, які ґрунтуються на загальних для всіх регіонів параметрах. Локальний розвиток, спрямований на зміни стану певної території, повинен забезпечуватися механізмами, які враховують унікальні параметри та фактори, особливості, неформальні інститути, які притаманні тільки цій території.

Виділення регулярного та дискретного розвитку дозволяє більш точно скласти програму оперативних дій щодо реалізації новітніх або підтримки вже впроваджених реформ. Особливо доцільно під час регулювання трансформаційних процесів дискретного типу користуватися такими їх параметричними характеристиками, як ритм і такт змін, час між змінами.

Для ефективного регіонального розвитку велике значення має ритмічність запроваджуваних змін. Вона передбачає, що в певну одиницю часу кожен із підрозділів повинен виконати чітко встановлений обсяг завдань щодо реалізації програм розвитку. Для цього необхідно забезпечити повну узгодженість дій та постійно відстежувати можливі відхилення від встановленого ритму з метою своєчасного реагування та виведення параметрів трансформаційних процесів на запланований рівень. Інакше заплановані

реформи можуть бути реалізовані лише частково, що призведе до економічних втрат вкладених ресурсів та додаткових витрат на відновлення реформ. Отже, виокремлення дискретного типу розвитку дозволить оптимально та своєчасно розподіляти фінансові та інші види ресурсів, передбачені для реформування регіонального комплексу, розбитого на етапи впровадження змін.

З метою дотримання ритмічності розвитку всієї держави в регіональному розвитку доцільно оцінювати швидкість змін, яка може бути стійкою, з прискоренням та з уповільненням. На основі цієї класифікації формується відповідна стратегія розвитку, яка дозволяє зважити всі ризики та вигоди від короткотермінового періоду змін при певному рівні прискорення розвитку та довготермінового періоду, при уповільненні розвитку.

Аналіз швидкості розвитку регіонів України за показником обсягів реалізованої промислової продукції (рис. 2) з урахуванням індексу цін промислової продукції показав, що за період з 2005 до 2011 року динаміка регіонального розвитку в переважній більшості регіонів характеризується як змішана. Прискорення чергується зі стабілізацією та уповільненням у процесах промислового виробництва, вираженого в обсягах реалізації продукції. Наприклад, у Донецькій області приріст обсягів реалізації промислової продукції з оглядом на індекс інфляції у 2006 р. відносно базового 2005 р. склав 7,3 %, у 2007 р. - 31,9 %, у 2008 р. - 46,5 %, що характеризує розвиток цього регіону за ознакою динамічності як прискорений. Натомість у Полтавській області аналогічні індекси склали відповідно 32,4 %, 31,8 %, 17,8 %; в Івано-Франківській - 42,8 %, 15,6 %, 9,8 %, що свідчить про тип динаміки регіонального розвитку з уповільненням.

На результати групування регіонів залежно від рівня динамічності їх розвитку впливають методичні підходи, за якими обчислюється приріст показників. Унаслідок цього регіони можуть бути перегруповані, що на практиці означає зміну регулюючого механізму для кожного окремого регіону.

Так, результати аналізу рівня динамічності розвитку в докризовий період 2005-2008 рр. (див. рис. 2) шляхом визначення відсотка приросту реалізованої промислової продукції за кожен рік по відношенню до базового 2005 р. показали, що найбільш динамічно розвивається третя група регіонів. Середньорічні темпи приросту реалізованої промислової продукції за цією групою складають за вказаний період 14,9 %. Для другої групи регіонів цей показник становить 14,4 %, для першої - 13,4 %.

Таким чином, більший приріст обсягів реалізації промислової продукції у вартісному вираженні складає менший відсоток, а значить і менший показник динамічності розвитку внаслідок різної початкової бази. Чим вищим є рівень реалізації в базовому році, тим більшим має бути приріст у наступному році, щоб у відсотковому вираженні спостерігався високий рівень прискорення. У свою чергу, високий рівень реалізованої промислової продукції в базовому році свідчить про високий рівень промислового потенціалу регіону, а значить використання більшого потенціалу повинно приносити більший економічний результат для регіональної економіки.

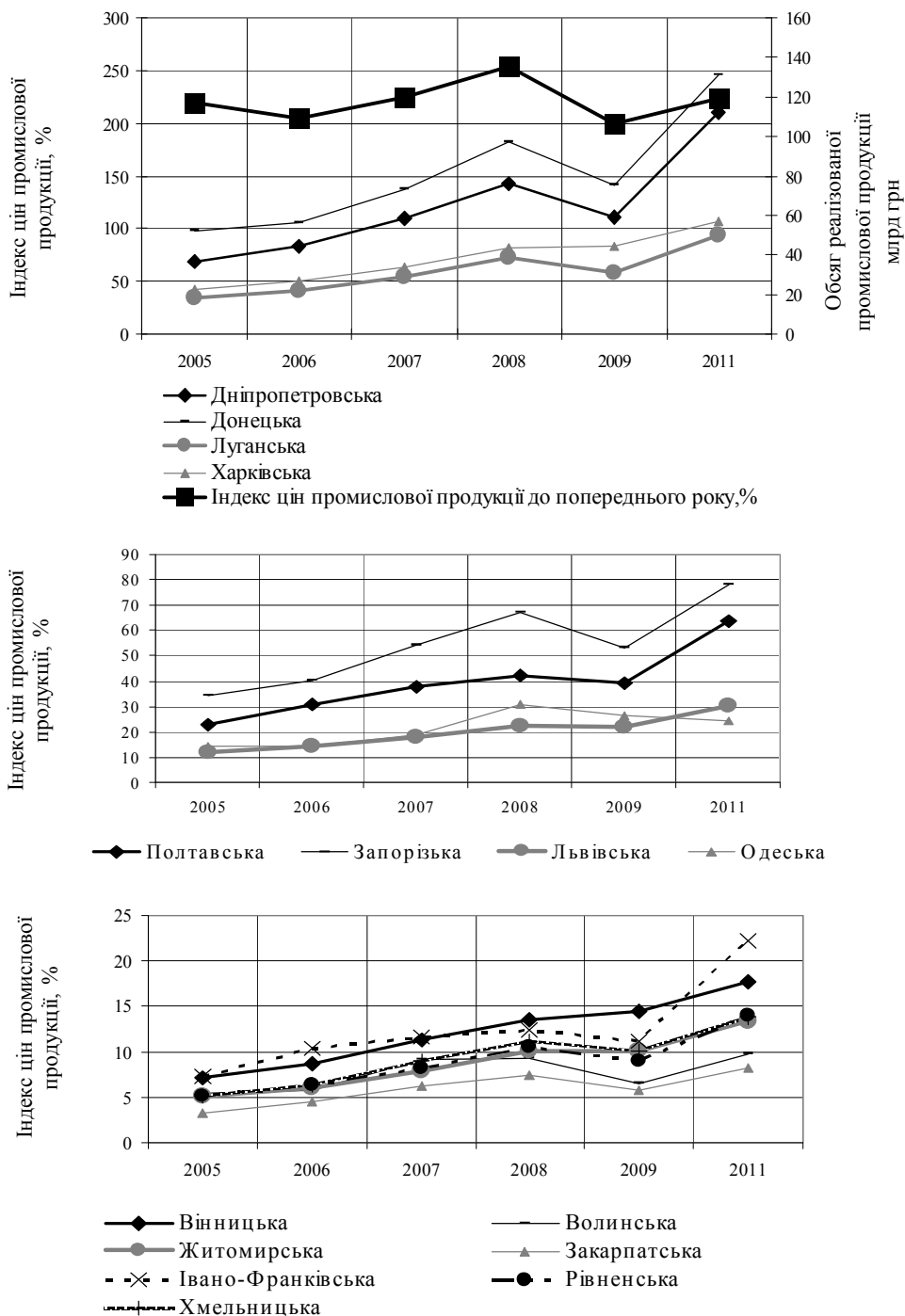

Рис. 2. Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції за областями України та індексу цін промислової продукції у 2005-2011 рр.

Отже, показник динамічності регіонального розвитку визначається на основі оцінки індивідуального регіонального результату розвитку за певний період з урахуванням вихідного рівня економічного потенціалу. За початковим потенціалом станом на 2005 р. Донецька область у 13 разів перевершує Івано-Франківську, а за приростом реалізованої промислової продукції - тільки вдвічі. На цій підставі обґрунтовано, що за динамічністю регіонального розвитку Івано-Франківська область випереджає Донецьку.

Загальний показник динамічності регіонального розвитку, I_D , дорівнює:

$$I_D = \sum_{i=1}^m (P_i \cdot w_i),$$

$$P_i = \frac{\sum_{t=1}^T \Delta P_i^t}{T}, \quad (1)$$

де m - кількість показників регіонального розвитку

для оцінки його динамічності; i - номер показника; P_i - підсумкове значення показника; w_i - ваговий коефіцієнт i -го показника; t - номер періоду; T - кількість періодів; ΔP_i^t - приріст i -го показника у t -му періоді у відсотках.

Запропонована модель є елементом методичних основ здійснення моніторингу трансформаційних процесів з метою розробки найефективніших регулюючих механізмів регіонального розвитку. Вона дозволяє приймати регулюючі рішення на основі числових значень рівня динамічності змін у соціально-економічній системі регіону.

Висновок

Для формування ефективних регулюючих механізмів на основі моніторингу трансформаційних процесів регіонального розвитку необхідно ввести нові класифікаційні ознаки розвитку. На відміну від існуючих, такі ознаки, як "за генезисом розвитку", "за джерелом" дозволяють урахувати принципи самоорганізації. Ознаки "за стабільністю", "за динамічністю" дозволяють врахувати принципи динамічності розвитку регіональної системи в цілому. На цій основі можна відстежити вірогідні загрози та можливості трансформаційних процесів, що відбуваються у регіоні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Post-mining: технологический аспект решения проблемы / [Г. Г. Пивняк, А. И. Шашенко, П. И. Пилов, М. С. Пашкевич] // Труды международного симпозиума "Неделя горняка - 2012" : сб. статей. - Отдельный выпуск Горного Информационно-аналитического бюллетеня (научно-технического журнала) Mining Informational and analytical bulletin (scientific and

technical journal). - М. : Изд-во "Горная книга", 2012. - № 0В1. - 632 с.

2. Пашкевич М. С. Диверсифікація діяльності вугледобувних підприємств в контексті розвитку депресивних регіонів України / М. С. Пашкевич // Економічний вісник Національного гірничого університету. - 2011. - № 3 (35). - С. 11-17.

3. Сазонова Г. А. Структурная трансформация экономических систем : дисс. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 "Региональная экономика и развитие продуктивных сил" / Г. А. Сазонова. - М., 2003. - 396 с.

4. Пепа Т. В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Т. В. Пепа. - Черкаси : Брама-Україна, 2006. - 440 с.

5. Сотула О. В. Перехідні і трансформаційні процеси в економіці України / О. В. Сотула [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N153/N153p014-021.pdf.

6. Базилевич В. Д. Посилення ролі фінансів у трансформаційній економіці / В. Д. Базилевич // Фінанси України. - 2004. - № 5. - С. 5-9.

7. Мочерний С. Моделі трансформаційних процесів економіки (теоретико-методологічні аспекти) / С. Мочерний // Економіка України. - 2005. - № 2. - С. 13-21.

8. Папп В. В. Структурна трансформація економіки України у контексті євроінтеграційних процесів / В. В. Папп // Регіональна економіка. - 2008. - № 1. - С. 23-31.

9. Євтушенко О. А. Процеси трансформаційної економіки України : закономірності функціонування / О. А. Євтушенко // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://sborderg.ru/43-procesi-transformacynoyi-ekonomki-ukrayini-zakonomrnost-funkconuvannya.html>.

10. Борщук Є. М. Теоретико-методологічні основи системного розвитку еколого-економічних систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра экон. наук : спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища" / Є. М. Борщук. - Львів, 2009. - 43 с.

11. Чуприна О. О. Прикордонне співробітництво регіонів: сучасні тенденції розвитку / О. О. Чуприна // Вісник економічної науки України. - 2011. - № 1. - С. 175-178.

M. Pashkevych

MONITORING OF TRANSFORMATION PROCESSES FOR SHAPING INSTRUMENTS OF REGIONAL DEVELOPMENT REGULATION

The problem of regional development regulation, a key aspect of which is to monitor the, is investigated. For its solution new classification signs of development are offered. Due to them it becomes possible to analyze and manage regional changes with regard to the principles of self-organization and dynamics of systems.

Key words: regional economics, development, transformation processes, regulation.

© М. Пашкевич

Надійшла до редакції 30.05.2012